

ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN MƏQALƏLƏRİNDƏ TƏHSİL, TƏLİM VƏ TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİ



Akif Abbasov,

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun elmi katibi,
pedaqogika elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim
e-mail: a.abbasov@arti.edu.az
<https://doi.org/10.30546/2706-7858.8.1.2025.06>

UOT: 37; 82-3.512.162

Xülasə. Üzeyir Hacıbəyli hələ sağlığında ikən özünə böyük abidə ucaltmış, böyük sevgi qazanmışdır. Onun yaradıcılığı son dərəcə zənginliyi, müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Üzeyir bəyin təhsil, tərbiyə, təlim, müəllim şəxsiyyəti, şəxsiyyət üçün zəruri olan mənəvi keyfiyyətlərə dair çoxsaylı qiymətli fikirləri bütün əsərlərində – musiqili komediyalarında, operalarının librettolarında, felyetonlarında, səhnəciklərində, nəhayət, satirik hekayələrində vardır. Məqalədə Üzeyir bəyin yalnız hekayələrində öz ifadəsini tapmış bəzi fikirləri diqqət mərkəzinə gətirmək istəyirik.

Açar sözlər: Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı, Üzeyir Hacıbəylinin məqalələri, təhsil, tərbiyə, kadr hazırlığı məsələləri, müəllim kadrları.

Key words: Uzeyir Hajibeyli's work, Uzeyir Hajibeyli's articles, education, upbringing, issues of personnel training, teaching staff.

Ключевые слова: творчество Узеира Гаджибейли, статьи Узеира Гаджибейли, образование, воспитание, вопросы подготовки кадров, педагогические кадры.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 03 fevral 2025-ci il tarixində görkəmli bəstəkar, ictimai xadim, yazıçı, dramaturq, mütərcim, jurnalist Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyinin qeyd edilməsi ilə bağlı Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: “Üzeyir Hacıbəyli çoxşaxəli yaradıcılığı ilə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində silinməz iz qoymuş qüdrətli şəxsiyyətlərdəndir. Ömrünü cəmiyyətin mədəni tərəqqisinə həsr edən fədakar ziyalının yüksək mənəvi-estetik dəyərə malik irsi Azərbaycan xalqının XX əsrin ilk onilliklərindən vüsət almış

ədəbi-mədəni intibahının aynasıdır. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin banisi olan Üzeyir Hacıbəyli novator sənətkar kimi milli musiqi xəzinəsini unikal forma və janrlarla zənginləşdirmişdir. O, Şərqi və Qərbi musiqi nailiyyətlərinin dərin vəhdətində dünya musiqisinin qızıl fondunda fəxri yer tutan nadir sənət inciləri meydana gətirmiş, Azərbaycan mədəniyyətinə beynəlxalq miqyasda geniş şöhrət qazandırmışdır. Üzeyir Hacıbəyli, eyni zamanda parlaq bədii dühası sayəsində Azərbaycan dramaturgiyasına dəyərli töhfələr vermiş, alovlu publisistikası ilə mətbuat salnaməsinə yeni səhifələr

yazmışdır. Onun azərbaycançılıq məfkurəsi ilə doğrulmuş dolğun ictimai-siyasi fəaliyyəti əsl vətənpərvərlik nümunəsidir” [1].

Hələ 23 yaşında ikən Üzeyir bəyin “Leyli və Məcnun” operası tamaşaya qoyulmuşdur. Həmin operadan sonra o, qısa müddətdə 5 opera və 3 operetta yazmışdır. Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı bununla məhdudlaşmır, o, çoxsaylı mahnıların, satirik hekayələrin, məqalələrin, səhnəliklərin, felyetonların müəllifidir. Həmçinin Üzeyir Hacıbəyli “Yeni iqbal” və “Azərbaycan” qəzetlərinin redaktoru, SSRİ xalq artisti, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü olmuşdur. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov Üzeyir Hacıbəylinin həyat və fəaliyyətindən söz açarkən yazırdı ki, o, “Azərbaycan mədəniyyətinin tarixində böyük bəstəkar, opera sənətinin banisi və klassik yaradıcı kimi tanınmışdır. Azərbaycan, rus, dünya klassik ədəbiyyatı və incəsənətinin mütərəqqi ənənələrini dərinlən qavramış, doğma xalqının mədəniyyətini yüksəltmək eşqi ilə yaşayıb-yaratmış, ömrünün təqribən 45 ilini bu işə sərf etmiş və Azərbaycan musiqisini inkişaf etdirmək, onu yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirmək üçün böyük qeyrət və zəhmət sərf etmişdir. Onun arasıkəsilməz ilhamlı əməyinin son dərəcə gözəl səmərəsi bizə məlumdur. Ancaq öz sənətini hədsiz məhəbbətlə sevən, onun xalq üçün böyük əhəmiyyətini başa düşən bir adam bu qədər gərgin və belə tükənməz ilhamla çalışa bilərdi” [2, s.5].

Üzeyir Hacıbəylinin fəaliyyəti geniş, yaradıcılığı zəngindir. Onun əsərləri ilə tanışlıq adamı çox maarifləndirir, Azərbaycanın Oktyabr çevrilişinə qədərki və sonrakı – ötən əsrin 50-ci illərinə qədərki həyatı ilə bizi tanış edir. Üzeyir Hacıbəyli bir dahi bəstəkar, görkəmli musiqi nəzəriyyəçisi və yazıçı kimi dünyada şöhrətləndirən onun heyratımız istedadı malik olması idi. Musiqi yaradıcılığında da, ədəbi yaradıcılığında da yüksəklərdə dayanırdı. Hazırda bütün təntənəli tədbirlərdə, dünya, Avropa və Olimpiya oyunlarında idmançılarımız zəfər qazanarkən səslənən Azərbaycan Dövlət Himninin müəllifi, məhz Üzeyir Hacıbəylidir. Onun əsərlərində bir millət olaraq özəlliklərimiz, böyüklüyümüz,

mədəniyyətimizin zənginlikləri diqqət mərkəzinə gətirilməklə yanaşı, məişətdə, gündəlik həyata özünü göstərən bəzi çatışmazlıqlar da tənqid olunur. Ötən yüzilliyin əvvəllərində ziyalılarımız dünyəvi təhsilin məktəblərdə tətbiqi ilə bağlı çağırışlar edirdilər. Necə deyirlər, “döymədikləri qapı” qalmamışdır. Ali təhsil almaq son dərəcə çətin idi. Hökmən xarici ölkələrə üz tutmaq lazım gəlirdi. O, həmin çətinlikləri “Tələbələr məsələsi” məqaləsində diqqət mərkəzinə gətirmişdir: “Binəva cavanlarımız yeddi-səkkiz il realını və gimnaziyalarda çalışıb ikmal edib, şəhadətnamələr almağa müvəffəq olurlar. Ali məktəblərə getməyə haqq və ixtiyar qazanırlar. Amma pulları olmadığına görə illərlə qazanmış olduqları haqdan əl çəkməyə məcbur olurlar və ya nə olur-olsun deyər, ali məktəbləri olan şəhərlərə rəvan olub, orada da pulsuzluq cəhətdən min cürə əziyyət və bəlalara düçar olurlar və yaxud məktəbhaqqı vermədiyinə görə ixrac olurlar [3, s.135]. Bununla Üzeyir bəy göstərirdi ki, ali təhsilə yiyələnib millətin dərd-sərinə əlac etmək istəyən şəxslərlə maraqlanan, onlara kömək göstərmək istəyənlər yox idi. Bu xüsusta məqalədə deyilir: “Bu tələbələrin qeydinə qalan yoxdur və heç kəs bunu nəzərə almır ki, bizim nə qədər təhsili-ali görmüş adamlarımız olsa, bir o qədər millətimizdən ötrü yaxşıdır. Əks surətdə, camaatımızın halı yaman olar, ayaqlar altında qalırıq, məhv və nabud olarıq. ...Bundan əvvəl studentlərimizə ianə verib kömək edənlər yenə az-çox olurdu, amma hal-hazırda bu ianə mənbəyi hər yerdən quruyubdur. Tələbələrimizin ədədi gündən-günə artmaq əvəzinə, gündən-günə azalmağa üz qoyubdur. Müsəlman tələbələrindən Hacinski cənabları öz zavallı yoldaşlarının ağır halından bəhs edib camaatı ianəyə təklif eləyir. Lakin belə ianələr ilə bu mühüm işə əncam vermək olmaz” [3, s.135].

Ali təhsil almağın yolları axtarıldı. O zamanlar Hacı Zeynalabdin Tağıyev bu sahədə son dərəcə böyük işlər görürdü. Onların təhsil haqlarını ödəyirdi ki, bir peşəyə yiyələnib gəlib xalqın xidmətində dayansınlar. Öz həkimimiz, öz mühəndisimiz, öz müəllimimiz və s. olsun deyər. Başqa xalqlardan olan mütəxəssislərdən asılı olmayaq deyər. Həmin vaxtlarda “Tələbələr sandığı” adlı bir xeyriyyə sandığı mövcud imiş.

Həmin sandıqdan bəhs edən Üzeyir bəy yazırdı: “Tələbələr sandığı” barəsində danışıqlar olmuşdur. “Tələbələr sandığı” çox gözəl bir şeydir. Əgər camaatımızın maddi və mənəvi iştirakı ilə belə bir sandıq təşkil olunub doğru əllərə verilsə, o sandığın mədaxil və mənbələri təmin edilsə, tələbələrimizin də ikmali-təhsil işləri təmin edilmiş olar. İkmali-təhsil etmiş tələbələrimizin hamısı da olmasa, bir çoxu doktor, injiner və sair olmaqla, yaxşı maaş sahibi olurlar. Ona binaən, haman tələbələr özlərinə “sandıq” tərəfindən sərf olunan məbləği qism-qism sandığa iadə edə bilirlər və bununla “sandığın” pulu azalmaz, sandıqdan sərf edilən pullar itib-batmaz, yenə haman sandığa qayıdar [3, s.136].

Üzeyir Hacıbəylinin məqalələrində diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də tədris ocaqlarında təlimin ana dilində aparılması idi. Çar üsulidarəsi milli dilləri sıxışdırdığından təlimin Azərbaycan dilində olmasına da maneələr yaradırdı. Amma buna baxmayaraq, ziyalılarımız, o cümlədən Üzeyir bəy bu məsələni hər an diqqətdə saxlayırdılar. Üzeyir Hacıbəyli “Əhəmiyyətli bir məsələ” məqaləsində yazırdı: “Ümumi məktəblərimizdə əvvəl ana dilində müəllimlərə ehtiyac göründü. Müəllimlərimizin də əksəri Qori seminariyasında ikmali-təhsil etmiş cavanlar olduğu məlumumuzdur. Lakin Qori seminariyasını qurtarmış müəllimlərin əksəri ana dilində savadlı olmurlar, ondan ötrə ki, haman seminariyada ana dili oxunmur, oranın proqramı bu dil üçün yol vermir, orada ancaq [3, s.136] həftədə iki dəfə şərait dərsin oxunur. Seminariya qurtarmış müəllimlər ana dilində savadlı olurlarsa da, əksərən ya pedaqogika elmindən xəbərləri olmadıqlarına görə tədris və təlimdə bilaixtiyar səhv və xətdən xali olmurlar [3, s.137]. Bu baxımdan Qafqaz maarif müdiri qarşısında məsələ qaldırıldı ki, Qori Müəllimlər Seminariyasının müsəlman şöbəsində türk dilinin keçirilməsinə razılıq verilsin. Hətta bu məqsədlə seminariyada türk dilinin tədrisi məqsədi ilə 1500 manat pul ayrıldı.

Dahi bəstəkar və yazıçının məqalələrində tərbiyə məsələləri də geniş şəkildə nəzərdən keçirilir. Təbii ki, bəzi məsələləri nümunə gətirəcəyik. Belə ki, “Bəyani-Məslək” məqaləsində “məslək” məsələsinə münasibət bildirilir. Üzeyir

bəy məsləksizliyi “yoxsulluq”, “əxlaqın pozğunluğu” adlandırır. Onun nöqteyi-nəzərinə, məsləki olmayan şəxs yaman məsləkli insandan çox zərərliyə. Bunun səbəbi məqalədə belə aydınlaşdırılır: “Çünki yaman məslək müəyyən olduğu halda, onun zərərini də dəf etməyə çarə tapmaq asandır” [3, s.140].

Üzeyir bəy “məslək” anlayışına tərif verir və göstərir ki: “Məslək hər kəsin etiqad etdiyi bir yoldur. Ümuminin xoşbəxtliyini, asayiş və aramını, rufah-halını, tərəqqi və təkamülünü təqib edən hər bir məslək onun sahibi üçün müqəddəs ədd olunmalıdır. Belə bir məsləyə xəyanət edən şəxs haman məsləyə xəyanət etməməlidir. Bizim məsləkimiz odur ki, millətimizin tərəqqisinə bəis olan hər bir həqiqi vasitə və nəsilərə yol verməli və millətimizin cəhalətə və yaxud tərəqqeyi-məkusə sövq edən şeyləri dəf və izalə etməlidir” [3, s.140].

“Təzə il, təzə meydan” məqaləsi də tərbiyə məsələlərini özündə əks etdirir. Üzeyir bəyin düzgün qənaətinə görə, insan ildən-ilə böyüyür, fəqət bu böyümə təkcə onun bədəninin cismani böyüməsi deyildir. Yəni söhbət heç də onun bədəninin irilənməsindən getmir, daha vacib məsələlər vardır ki, həmin məsələlərə onun təhsili, təlimi, tərbiyəsi və inkişafı aiddir. Bu mənada valideynin vəzifəsi, ilk növbədə, övladlarına düzgün tərbiyə verməkdir. Üzeyir bəyin “Təzə il, təzə meydan” məqaləsinə müraciət edək: “Allah-təala birisinə bir övlad kəramət etdikdə onun qəlbinə övladına qarşı bir hissi-məhəbbət qoyur ki, o məhəbbət onun üçün balanı baldan şirin edir. Lakin balaya yalnız məhəbbət qalsa, onda bala öz valideynindən heç bir mənfəət görməz. Halbuki valid haman hissi-məhəbbətdən ruhani bu ləzzət almağa başlar. Balanın canını sevən ata-ana onun qeydinə də qalmalıdır ki, bu şirin bala dünyada sərbəst yaşamağa qədəm qoyduqda məişətinin tikanlı yollarından qorxmasın, mübarizəyi-həyatıyyə meydanında qorxudan bağrıya qalmasın. Mübarizəyə girişməyə məcbur olduqda həvadisın birinci zərbəsi altında tələf olmasın [3, s.145].

Nəticə. Beləliklə, yazılanlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Üzeyir Hacıbəyli sənəti, Üzeyir bəy yaradıcılığı əbədiyaşardır. Onun pedaqojiyönlü bir çox hekayələri vardır ki,

onlardan gənc nəslin təhsilləndirilməsi, tərbiyələndirilməsi və inkişaf etdirilməsi baxımından təhsil müəssisələri faydalana bilərlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03 fevral 2025-ci il tarixli Sərəncamı.

<https://president.az/az/articles/view/68077>

2. İbrahimov M.Ə. Böyük bəstəkar və yazıçı. Üzeyir Hacıbəyovun seçilmiş əsərləri. Bakı, “Yazıçı” nəşriyyatı, 1985.

3. Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərnəşr, 1996.

A.Abbasov

Issues of education, training and upbringing in the articles of Uzeyir Hajibayly

Abstract

During his lifetime, Uzeyir Hajibeyli erected a great monument to himself and earned great love. His work attracts attention with its extraordinary richness and diversity. In all the works of Uzeyir Bey, his musical comedies, opera librettos, feuilletons, sketches, and finally,

in satirical stories, there are many valuable thoughts about upbringing, education, training, the personality of the teacher, the spiritual qualities necessary for a person. In the article, we want to focus on some, at least some, ideas that found their expression only in the stories of Uzeyir Bey.

A.Аббасов

Вопросы образования, обучения и воспитания в статьях Узеира Гаджибейли

Аннотация

Еще при жизни Узеир Гаджибейли воздвиг себе большой памятник и снискал большую любовь. Его творчество привлекает внимание своим чрезвычайным богатством и разнообразием. Во всех произведениях Узеирбека, его музыкальных комедиях, оперных либретто, фельетонах, сценках, наконец, в сатирических рассказах, содержится множество ценных мыслей о воспитании, образовании, обучении, личности учителя, духовных качествах, необходимых человеку. В статье хотим сосредоточиться на некоторых, хотя бы на некоторых, идеях, которые нашли свое выражение только в рассказах Узеирбея.